

สำนวนภาษาไทยถิ่น: ความหลากหลาย ทางพื้นที่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม

สุรัตน์ ศรีราษฎร์

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาสำนวนภาษาไทยถิ่นในด้านความเหมือนหรือความคล้ายคลึงกัน และด้านความแตกต่างกัน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของสำนวนกับสภาพและวิถีชีวิตของท้องถิ่น พบว่าสำนวนภาษาไทยถิ่นที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกันนั้นไม่ว่าจะเป็นสำนวนไทยถิ่นใดมักจะสัมพันธ์กับลักษณะสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรมสัมพันธ์กับสถาบันครอบครัวที่มีความเคารพความอาวุโส เคารพยกย่องผู้มีอำนาจทางปกครองและอำนาจทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ก็ไม่ทิ้งความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อน สำนวนจึงเป็นองค์ประกอบทางภาษาอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ในทางด้านสังคมต้องพึ่งพิงผู้อาวุโส ผู้มีอำนาจทางปกครองและผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ส่วนในทางด้านจิตเจินั้นส่วนใหญ่จะพึ่งพิงความเชื่อทางศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในทางตรงข้ามสำนวนภาษาไทยถิ่นที่มีความแตกต่างกันนั้นจะมีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ประชากร รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น สำนวนเหล่านี้เป็นองค์ประกอบทางภาษาอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นแต่ละถิ่นด้วย

Expressions of Thai Regional Dialect: A Variety of Areas and a Cultural Diversities

Surat Srirat

Abstract

The purpose of this article is to study the similarities and differences of Thai dialectal expressions to show the relation between those expressions and their environments and the way of life. It is found that all regional expressions share some commonalities in the sense that Thailand is an agricultural society and has a family system in which seniority is important, the respect worthiness of authorities and the wealthy, and Buddhist beliefs are intertwined with primitive beliefs. Expressions are one of the elements in language indicating that Thailand is an agrarian society, which wholeheartedly depends on the seniority, authority and wealth. In terms of moral support, religious beliefs and sacred things are still crucial. On the other hand, regional variation in such expressions is related to geography, weather, population and local traditions, which reflect local identity of a particular place.

ความนำ

ประเทศไทยตั้งอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีน ภาคเหนือมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาวและพม่า ลักษณะภูมิประเทศมีเทือกเขาสลับซับซ้อนทอดยาวจากเหนือมาใต้ ภาคตะวันตกติดชายแดนประเทศพม่าที่มีป่าดงดิบ ทิวเขาถนนธงชัยและทิวเขาตะนาวศรีกั้นอยู่ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือติดกับประเทศลาวและกัมพูชา ส่วนภาคใต้มีลักษณะเป็นแหลมยื่นไปในทะเลติดกับฝั่งทะเลอันดามันและฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก ทางใต้ติดกับประเทศมาเลเซีย ดินแดนบริเวณนี้เดิมเรียกว่าสุวรรณภูมิอันเป็นดินแดนที่มีกลุ่มคนหลายชนชาติ ทั้งเขมร มอญ ละว้า รวมทั้งกลุ่มคนที่ใช้ภาษาถิ่นตระกูลไทอาศัยและมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมาช้านาน ตั้งแต่สมัยอาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรสุโขทัย เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันกว่า ๒,๐๐๐ ปี มีความผสมกลมกลืนกันทั้งด้านวัฒนธรรมประเพณี ภาษา คตินิยม ความเชื่อ วิถีชีวิต ตลอดจนความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติ

ในส่วนของภาษาซึ่งเป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างคนในสังคมและเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ช่วยสืบสานวัฒนธรรมด้านอื่นให้เจริญงอกงามแตกคอกออกไปนั้น คนในภูมิภาคนี้ก็ใช้ภาษาที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามเชื้อชาติ นอกจากนี้จะมีภาษามอญ เขมร ละว้า ยังมีภาษาถิ่นตระกูลไทที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ทั้งทางตอนใต้ของประเทศจีน ตอนเหนือของประเทศเวียดนาม บางส่วนในประเทศอินเดียและพม่า บางส่วนในประเทศมาเลเซีย ในบริเวณเกือบทั้งหมดของประเทศไทยและลาว

หากใช้เกณฑ์ทางด้านภาษาศาสตร์แล้วเราสามารถแบ่งภาษาถิ่นในประเทศไทยได้เป็นภาษาไทยถิ่น ๔ ถิ่น คือ ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทยถิ่นอีสาน และภาษาไทยถิ่นใต้ ทั้งนี้แม้คนที่ใช้ภาษาไทยถิ่นต่างกันจะสามารถสื่อสารกันพอเข้าใจได้ แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันบ้าง ทั้งทางด้านเสียง ด้านคำ ด้านประโยค รวมถึงการใช้ "สำนวน" ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางภาษาอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ เป็นต้น

การศึกษาสำนวนตามแนวภาษาศาสตร์เชิงสังคม (socio-linguistics) และภาษาศาสตร์เชิงมานุษยวิทยา (anthropological linguistics) สามารถทำให้เห็นลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของสังคมหรือชุมชนได้ดังที่ พิณฑิพย์ ทวยเจริญ (๒๕๔๗, น.๑๐๗) ได้กล่าวไว้ว่า

การศึกษาภาษาเชิงสังคมหรือเรียกว่าภาษาศาสตร์สังคมนั้นมีความเชื่อว่าไม่มีสังคมภาษาในมุมใดของโลกที่มีลักษณะเป็นเอกภาพและไม่สามารถกำหนดกฎที่แสดงลักษณะสอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคมได้อย่างแน่นอนเสมอไป เนื่องจากทุกหนทุกแห่งในสังคมย่อมมีความไม่สม่ำเสมอตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับ “ตัวแปร” ต่าง ๆ เช่น อายุ อาชีพ เพศ สถานภาพ ความคุ้นเคยหรือสภาวะในท้องถิ่น เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาภาษาศาสตร์สังคมจึงพยายามพิจารณาว่าภาษามีบทบาทอย่างไรในการสื่อความ การใช้ภาษามีแนวปฏิบัติหรือมีแนวแบบแผนอย่างไรโดยมีความเชื่อว่า สมาชิกในสังคมไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาในลักษณะเดียวกันตลอดเวลา และการใช้ภาษาสื่อความนั้นก่อให้เกิดทัศนคติได้อย่างไร นอกจากนี้มีการพิจารณาว่าการใช้ภาษาเพื่อบ่งบอกวัฒนธรรม และธรรมเนียมปฏิบัติในสังคมหนึ่ง ๆ มีลักษณะเช่นใดและสามารถบอกความแตกต่างของชุมชนได้อย่างไร ซึ่งเป็นการศึกษาในสาขาภาษาศาสตร์มานุษยวิทยา

หากแต่การศึกษาเรื่องสำนวนภาษาไทยถิ่นแม้จะมีผู้สนใจศึกษาอยู่บ้างแต่ก็ยังมีน้อย บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายศึกษาและเปรียบเทียบสำนวนภาษาไทยถิ่นทั้งความเหมือนที่เป็นลักษณะร่วมกันและความแตกต่างกัน โดยเป็นการศึกษาภาษาศาสตร์สังคมที่พิจารณาจากการใช้ภาษาในการสื่อสารที่แตกต่างกันตามท้องถิ่น เพื่อแสดงลักษณะของสังคมและสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงวัฒนธรรมต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับภาษาที่เด่นชัดยิ่งขึ้น และแสดงให้เห็นว่าสำนวนเป็นองค์ประกอบทางภาษาอย่างหนึ่งที่บ่งบอกลักษณะสังคมและสิ่งแวดล้อมที่มีความเหมือนและมีความแตกต่างกันของท้องถิ่นทั้ง ๔ ถิ่นในประเทศไทยได้อย่างชัดเจน

ลักษณะของสำนวน

สำนวนเป็นศิลปะการใช้ภาษาอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในภาษาของทุกชาติ เช่น สำนวนไทย สำนวนจีน สำนวนตะวันตก เป็นต้น เป็นถ้อยคำที่มีความสละสลวย ความหมายคมคาย ไม่ตรงไปตรงมา มักเป็นความเปรียบ หรือความหมายโดยนัยที่กินความลึกซึ่งมากกว่าใช้ถ้อยคำปกติ ผู้ใช้จะเข้าใจความหมายของสำนวนในภาษาใดได้ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ภาษานั้นเป็นอย่างดี ฉะนั้นหากไม่ใช่เจ้าของภาษาอาจไม่เข้าใจและก่อให้เกิดปัญหาในการสื่อสารได้ ทั้งนี้มีนักวิชาการทางด้านภาษาได้ให้ความหมายสำนวนไว้ดังนี้

กาญจนาคพันธุ์ (๒๕๑๓, น.๑๔) ได้แยกคำพูดออกเป็น ๒ ประเภท คือ คำพูดที่พูดตรงไปตรงมา ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ทันที และคำพูดที่พูดเป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา โดยได้อธิบายไว้ว่า

อีกอย่างหนึ่งพูดที่เป็นชั้นเชิงไม่ตรงไปตรงมา แต่ให้มีความหมายในคำพูดนั้นๆ คนฟังอาจจะเข้าใจความหมายได้ทันที ถ้าคำพูดนั้นใช้แพร่หลายทั่วไปจนอยู่ตัวแล้ว แต่ถ้าไม่แพร่หลายคนฟังก็อาจไม่เข้าใจทันที ต้องคิดจึงเข้าใจ หรือบางทีคิดแล้วเข้าใจเป็นอย่างอื่นก็ได้ หรือไม่เข้าใจเอาเลยก็ได้ คำพูดเป็นชั้นเชิงเหล่านี้ เราเรียกกันว่า “สำนวน”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕, น.๘๓๕) ได้ให้ความหมายของสำนวนว่า

สำนวน น. ถ้อยคำที่เรียบเรียง, โวหาร, บางทีก็ใช้ว่า สำนวนโวหาร เช่น สารคดีเรื่องนี้สำนวนโวหารดี ความเรียงเรื่องนี้สำนวนโวหารลุ่มๆ ดอนๆ; ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้ว มีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่ เช่น สอนจะเข้าให้วายน้ำ รำไม่ดีโทษปี่โทษกลอง, ถ้อยคำที่แสดงออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่งๆ เช่น สำนวนฝรั่ง สำนวนบาลี, ชั้นเชิงหรือท่วงทำนองในการแต่งหนังสือหรือพูด เช่น สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง(หน) สำนวนยาขอบ สำนวนไม้เมืองเดิม; ลักษณะนามใช้เรียกข้อความหรือบทประพันธ์รายหนึ่งๆ เช่น อิเหนา มีหลายสำนวน บทความ ๒ สำนวน.

วรรณ บัวเกิด (๒๕๒๕, น.๒๖๒) ได้อธิบายความหมายของสำนวนไว้ว่า คือ “ถ้อยคำที่กล่าวเป็นชั้นเชิงให้คิด มีวิธีการเรียบเรียงเป็นพิเศษ และอาจมีความหมายไม่ตรงตามตัวอักษร ซึ่งความหมายดังกล่าวจะครอบคลุมไปถึงภษิต คำพังเพย สุภาษิต คำคม และคำขวัญ”

สุจิต เพียรชอบ (๒๕๓๙, น.๑๔) ได้ให้ความหมายของสำนวนว่า

สำนวน หมายถึงถ้อยคำที่เรียบเรียงขึ้นโดยไม่เคร่งครัดตามหลักไวยากรณ์ แต่ถือว่าเป็นภาษาที่ถูกต้อง เป็นถ้อยคำในภาษาไทยที่ใช้พูดสื่อสารกัน โดยมีความหมายเป็นนัยกับความหมายกว้างลึกซึ้ง มีใช้แปลความหมายของคำตรงตัวเป็นความหมายในเชิง

อุปมาเปรียบเทียบ มีชั้นเชิงของความหมายให้ขบคิด ซึ่งต้องทำความเข้าใจเป็นเรื่อง ๆ ไป ตามประสบการณ์และค่านิยมของแต่ละบุคคล ซึ่งหมายรวมไปถึงคำคม สุภาษิต คำพังเพย คำกล่าวและโวหารต่าง ๆ ด้วย

ฉะนั้นในบทความเรื่องนี้จะใช้ความหมายของสำนวนหมายถึง ถ้อยคำที่ใช้ ภาษาย่างสละสลวย คมคาย มีชั้นเชิง มีความหมายไม่ตรงไปตรงมา มุ่งเพื่อเปรียบเทียบ และเพื่อให้กระทบอารมณ์ความรู้สึก ให้จดจำได้ง่าย ดังนั้นจึงหมายรวมถึงภาษิต สุภาษิต และคำพังเพยด้วย

ลักษณะภาษาของสำนวนจึงมักใช้คำเปรียบเปรย อาจใช้คำที่คล้องจองกัน มีการเล่นคำโดยใช้คำซ้อน คำซ้ำ หรือประโยค เช่น

หักล้าง	หมายความว่า	ทำให้เสียท่าหรือเสียเหลี่ยม
ยื่นหูยื่นแมว	หมายความว่า	แลกกันโดยต่างฝ่ายต่างให้และรับ
ยุให้รำตำให้รั่ว	หมายความว่า	ยุให้แตกกัน, ยุให้ผิดใจกัน
ฝ่าหวาบเม็ยคอง	หมายความว่า	ช่วยกันทำมาหากิน

นอกจากนี้เนื้อความของสำนวนยังสามารถแบ่งออกเป็นด้านต่าง ๆ (วรรณภา
บัวเกิด, ๒๕๒๙, น.๒๗๑) ดังต่อไปนี้

๑. เนื้อความเกี่ยวกับความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี
๒. เนื้อความเกี่ยวกับความรักและการครองเรือน
๓. เนื้อความเกี่ยวกับอาชีพและการดำรงชีวิต
๔. เนื้อความเกี่ยวกับลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของคน
๕. เนื้อความเกี่ยวกับคุณธรรมและคำสอนในศาสนา
๖. เนื้อความเกี่ยวกับตำนานต่าง ๆ

ทั้งนี้สำนวนภาษาไทยถิ่นที่จะกล่าวถึงในบทความนี้จะหมายถึงสำนวนที่ใช้ ในภาษาไทยถิ่นทั้ง ๔ ถิ่น คือ สำนวนถิ่นเหนือ สำนวนถิ่นกลาง สำนวนถิ่นอีสาน และสำนวนถิ่นใต้

สำนวนภาษาไทยถิ่นที่ใช้เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน

สำนวนภาษาไทยถิ่นที่ใช้เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันบางส่วนสามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะร่วมกันของสภาพสังคมไทยที่เดิมเป็นสังคมเกษตรกรรม แม้จะอยู่ท้องถิ่นในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน หรือภาคใต้ ก็มีลักษณะร่วมกันหลายประการ ดังนี้

๑. สำนวนภาษาไทยถิ่นที่สะท้อนสภาพสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ

สังคมไทยดั้งเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรม การผลิตจะพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก แม้จะมีผืนดินที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก แต่ทุกภาคจะมีภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เหมาะสมกับการทำนา ทำไร่และทำสวน โดยเฉพาะการทำนาที่ทำกันส่วนใหญ่ทุกภาคของไทยนั้นต้องใช้น้ำมาก สมัยก่อนยังไม่มีชลประทานที่ดี ชาวนาจึงต้องทำนาตามฤดูกาล ส่งผลให้ช่วงที่ทำนาได้ก็ต้องเป็นช่วงฤดูฝนเท่านั้น ปีไหนฝนแล้งการทำนาก็ไม่ได้ผล ต้นข้าวที่ดำไว้ก็ยืนต้นแห้งตาย ปีไหนน้ำมาก นาก็ล่ม ข้าวจมน้ำตาย ฤดูกาลจึงเป็นเครื่องกำหนดโชคชะตาของเกษตรกร จะเห็นได้ว่าสำนวนไทยถิ่นจะเกี่ยวข้องกับฟ้าและฝนมากมาย^๑ เช่น

ฝนตกไม่ทั่วฟ้า (สำนวนดินกลาง)	‘ให้หรือแจกจ่ายอะไรไม่ทั่วถึงกัน’
ฝนตกก็แห้ง ฝนแล้งก็ดำ (สำนวนดินกลาง)	‘ทำอะไรไร ก็ไม่ถูกใจสักอย่าง’

นอกจากนี้วิถีชีวิตหลากหลายด้านของคนไทยก็พึ่งพิงธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้องด้วยการจับสัตว์น้ำในแม่น้ำลำคลอง หนอง บึง การปลูกบ้านเรือนใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อให้มีน้ำกินน้ำใช้ รวมทั้งการสัญจรไปมาก็ใช้เส้นทางของแม่น้ำลำคลองที่มีทั่วไปทุกภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือมีแม่น้ำปิง วัง

^๑ ตัวอย่างสำนวนภาษาไทยถิ่นในบทความนี้รวบรวมจากหนังสือ *สำนวนไทย* (กาญจนาคพันธุ์, ๒๕๑๓) หนังสือ *สำนวนไทย ชุดที่ ๒* (กาญจนาคพันธุ์, ๒๕๑๔) *วิทยานิพนธ์เรื่อง ถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนภาษาไทยถิ่นใต้ ตำบลตะเคียน อำเภอรอบใน จังหวัดสงขลา* (เครือรัตน์ ฤทธิเดช, ๒๕๔๐) *วิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์สำนวนโวหารเชิงมโนทัศน์ในตำนานล้านนา* (พวงผกา หลักเมือง, ๒๕๕๒) และรายงานการวิจัยเรื่อง *สำนวนอีสาน: การศึกษาเชิงวัฒนธรรม* (ตฤพล ไชยสินธุ์, ๒๕๔๒)

ยม น่าน ที่เป็นต้นสายของแม่น้ำเจ้าพระยา ภาคกลางมีแม่น้ำสายใหญ่อย่างเช่น เจ้าพระยา ป่าสัก ฯลฯ ภาคอีสานก็มีแม่น้ำโขง ซี มูล เป็นเส้นเลือดใหญ่ของชาวอีสาน ภาคใต้ก็มีแม่น้ำตาปี แม่น้ำโก-ลก แม่น้ำกระบุรี เป็นต้น ส่วนวนถื่นที่ใช้จึงเป็นสำนวนเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำและแหล่งน้ำต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น

วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ เช่น

ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว (สำนวนถื่นกลาง)	'ความอุดมสมบูรณ์'
เข้าปลานาน้ำ (สำนวนถื่นอีสาน)	'ข้าวอยู่ในนาปลาอยู่น้ำ'
มีบ่อก็มีปลา มีนา ก็มีข้าว (สำนวนถื่นอีสาน)	'ข้าวอยู่ในนาปลาอยู่น้ำ'
น้ำขึ้นให้รีบตัก (สำนวนถื่นกลาง)	'โอกาสดีควรรีบทำ'
หวังน้ำป่อหน้า (สำนวนถื่นกลาง)	'หวังประโยชน์กับสิ่งที่ยังมาไม่ถึง'
หวังน้ำห้วยหน้า (สำนวนถื่นเหนือ)	'หวังได้ประโยชน์จากสิ่งที่ยังมาไม่ถึง'
หยัดน้ำป่อหน้า (สำนวนถื่นใต้)	'หวังสิ่งที่ยังมาไม่ถึง'

การทำมาหากินตามธรรมชาติ เช่น การหาปลาตามห้วยหนองคลองบึง เก็บผักหักฟืน หรือของป่าต่าง ๆ เป็นต้น

ขุดบ่อล่อปลา (สำนวนถื่นกลาง)	'ทำกลอุบายให้ฝ่ายหนึ่งหลงเชื่อโดยหวังประโยชน์'
ขุดหลุมล่อปลา (สำนวนถื่นอีสาน)	'ทำกลอุบายให้ผู้อื่นตายใจ'

การสัญจรทางน้ำ เช่น

ลงเรือลำเดียวกัน (สำนวนถื่นกลาง)	'ร่วมชะตากรรมเดียวกัน, ร่วมรับผลด้วยกัน'
ขึ้นเรือหล่มเดียวกัน (สำนวนถื่นเหนือ)	'ร่วมชะตากรรมเดียวกัน, ร่วมรับผลด้วยกัน'
ขึ้นเรือน้ำนอง ซ้อนสองจ้างหล่ม (สำนวนถื่นเหนือ)	'ทำงานซ้ำซ้อนมักมีอุปสรรค'

เนื่องด้วยสังคมส่วนใหญ่ของประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม นอกจากจะ ต้องพึ่งพิงธรรมชาติแล้ว การทำงานจึงจำเป็นต้องอาศัยแรงงานมาก แรงงานจากสัตว์

เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเกษตร บ้านใดทำนาต้องเลี้ยงวัวเลี้ยงควายไว้เป็นแรงงาน นอกจากจะใช้ไถนาแล้ว แรงงานจากสัตว์ยังใช้ขนส่งพืชผลทางการเกษตรได้อีกด้วย จำนวนดินต่าง ๆ แสดงให้เห็นความสำคัญของสัตว์ที่ใช้เป็นแรงงานอยู่หลายจำนวน เช่น

ชื่อควายหน้านา ชื่อผ้าหน้าตรุษ (จำนวนดินกลาง)	'ชื่อของไม่เหมาะจะกับเวลาข้อมได้ของแพง'
ชื่อควายยามนา ชื่อผ้ายามหนาว (จำนวนดินอีสาน)	'ชื่อของไม่เหมาะจะกับเวลาข้อมได้ของแพง'
ชื่อควายในหนอง (จำนวนดินใต้)	'ชื่อของไม่ดูให้รอบคอบ'
โคแก่ชอบกินหญ้าอ่อน (จำนวนดินกลาง)	'ชายสูงอายุชอบผู้หญิงรุ่นสาว'
ควายเก่าเห็นหญ้าอ่อน (จำนวนดินอีสาน)	'คนแก่อยากมีเมียสาว'
จัวบ่สมเกียน (จำนวนดินอีสาน)	'ความไม่เหมาะสมกัน'

๒. จำนวนภาษาไทยถิ่นที่สะท้อนสภาพสังคมที่ให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติ

นอกจากนี้สังคมไทยในอดีตยังให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติ เนื่องจากที่กล่าวมาแล้วว่าการทำการเกษตรต้องอาศัยแรงงานมาก แรงงานจากคนก็เป็นสิ่งสำคัญ ฉะนั้นครอบครัวไทยในอดีตจึงเป็นครอบครัวใหญ่ พ่อแม่มักมีลูกหลายคนเพื่อเป็นแรงงานในการทำไร่ไถนา หน้านาจีช่วยกันไถ หว่าน ดำนา เกียวข้าว เมื่อหมดฤดูกาลทำนาก็อาจปลูกผัก หน่อปลากุ้ง ปลา ผู้ชายมีหน้าที่ซ่อมแซมบ้านเรือน เครื่องมือการเกษตร สานตะกร้า กระบุง ฯลฯ ผู้ชายจึงต้องขยันทำงาน ส่วนผู้หญิงก็ทอผ้า ทอเสื่อ ถนอมอาหาร ดูแลบ้านเรือนและอาหารการกินของคนในครอบครัว ผู้หญิงจึงต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน ส่วนเด็ก ๆ ก็มีหน้าที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ทุกคนในครอบครัวต่างต้องใช้แรงงาน และมีหน้าที่ของตนเอง คนในครอบครัวจะเคารพพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย เพราะต่างดูแลกันมาเป็นทอด ๆ และอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ดังนั้นตั้งแต่สมัยก่อนในครอบครัวไทยจึงมีระบบอาวุโส ปลูกฝังความกตัญญูรู้คุณผู้ใหญ่ ความรักความสามัคคีกันในหมู่พี่น้อง และเครือญาติ เป็นต้น ตัวอย่างจำนวนที่สะท้อนภาพเหล่านี้ เช่น

ความเป็นแม่บ้านแม่เรือนของผู้หญิง เช่น

เล่นที่ปลายจวัก ผัวรักจนตาย (สำนวนถิ่นกลาง) 'ผู้หญิงที่ทำอาหารอร่อยผูกใจสามมิได้'
 เหน่ปลายจวัก ผัวรักจนตาย (สำนวนถิ่นใต้) 'ผู้หญิงที่ทำอาหารอร่อยผูกใจสามมิได้'

การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น

กินปั้นปี่ รับประทาน (สำนวนถิ่นเหนือ) 'แบ่งปันช่วยเหลือกัน'
 หนักช้อยกันหาบ หยาบช้อยกันตึง (สำนวนถิ่นอีสาน) 'ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน, 'ไม่ทิ้ง
 ดูตาย'
 พี่ท้าวหื้อน้องปก พี่ตักหื้อน้องเอา (สำนวนถิ่นเหนือ) 'พี่น้องต้องคอยช่วยเหลือกัน
 และกัน'
 แพงเขื่อนหื้อช่วยคา เมื่อนาหื้อช่วยเข้า (สำนวนถิ่นเหนือ) 'ให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน'

การให้ความสำคัญตระกูลและญาติพี่น้อง เช่น

ดูวัวให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่ (สำนวนถิ่นกลาง) 'เลือกคู่ครองต้องดูครอบครัวประกอบ
 ด้วย'
 ซื่อข้างให้แลหาง ซื่อนางให้แลแม่ (สำนวนถิ่นใต้) 'เลือกคู่ครองต้องดูครอบครัวประกอบ
 ด้วย'

การเคารพผู้อาวุโส ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ เช่น

เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด (สำนวนถิ่นกลาง) 'ประพฤติตามผู้ใหญ่ย่อมปลอดภัย'
 เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่ขบ (สำนวนถิ่นใต้) 'ประพฤติตามผู้ใหญ่ย่อมปลอดภัย'
 ฟังเป็นฟังตาย (สำนวนถิ่นใต้) 'ฟังพาทายได้ยามพ่อแม่แก่เฒ่า'
 อย่าลืมหายบนหนึ่ง (สำนวนถิ่นใต้) 'อย่าลืมนบุญคุณบรรพบุรุษ'

๓. สำนวนภาษาไทยถิ่นที่สะท้อนสภาพสังคมที่มีความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ลักษณะการฟังฟังธรรมชาติของสังคมเกษตรในอดีตและลักษณะสังคมเครือญาตินั้นทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากมนุษย์นับถือธรรมชาติ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ปรากฏอยู่ในสำนวนไทยถิ่นหลายสำนวน เช่น

เบาะเหี้ย เบาะเรือน (สำนวนถิ่นใต้)	‘บอกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาบ้าน บอกเจ้าที่เจ้าทางให้คุ้มครอง’
ผีเข้าผีออก (สำนวนถิ่นกลาง, สำนวนถิ่นอีสาน)	‘เดี๋ยวดีเดี๋ยวร้าย, ไม่คงที่’

๔. สำนวนภาษาไทยถิ่นที่สะท้อนสภาพสังคมที่มีความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา

แม้ปัจจุบันการนับถือศาสนาเป็นเสรีภาพของประชาชนและคนไทยในปัจจุบันสามารถเลือกนับถือศาสนาได้หลากหลาย ทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ฯลฯ หากแต่ศาสนาที่เข้ามามีอิทธิพลกับคนไทยมากที่สุดและยาวนานที่สุดต่อเนื่องจากการนับถือผีบรรพบุรุษ เทพยดาฟ้าดิน ก็คือพุทธศาสนา ฉะนั้นความเชื่อทางพุทธศาสนา จึงฝังหยั่งรากลึกลงในวิถีชีวิตของคนไทย สำนวนไทยจึงแสดงให้เห็นความเชื่อดังกล่าวไว้มากมาย เช่น

ความเชื่อเรื่องบาป-บุญ เกรกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อเรื่องนรก-สวรรค์ เช่น

ตามยถากรรม (สำนวนถิ่นกลาง)	‘เป็นไปตามกรรม, สุดแต่จะเป็นไป’
ตามบุญตามกรรม (สำนวนถิ่นอีสาน)	‘เป็นไปตามกรรม, บล่อยไปตามธรรมชาติ’
ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (สำนวนถิ่นกลาง, สำนวนถิ่นอีสาน)	‘กฎแห่งกรรม, ทำอย่างไรได้อย่างนั้น’
บุญมาวาสนาส่ง (สำนวนถิ่นกลาง)	‘เมื่อมีบุญอำนาจวาสนาก็มาเอง’
บุญบ่ฮอด (สำนวนถิ่นอีสาน)	‘วาสนาไม่ถึง’
ไม่รู้จักบาป ไม่รู้จักบุญ (สำนวนถิ่นกลาง)	‘ไม่รู้ว่าจะไรดีอะไรชั่ว’
ไม่รู้จักหวัน ไม่รู้จักนรก (สำนวนถิ่นใต้)	‘ไม่รู้ว่าจะไรดีอะไรชั่ว’

ความเชื่อเรื่องการบวชพระจะได้บุญมาก และการบวชจะส่งผลบุญไปสู่พ่อแม่
รวมทั้งบรรพบุรุษได้ด้วย เช่น

เกาะชายผ้าเหลือง (สำนวนถิ่นกลาง)	'ฟังโบุญ'
ยุงชาวยร (สำนวนถิ่นใต้)	'ฟังโบุญ'

๕. สำนวนภาษาไทยถิ่นที่สะท้อนสภาพสังคมที่ยกย่องผู้มีอำนาจปกครอง
และอำนาจทางเศรษฐกิจ

ประเด็นที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือ สำนวนภาษาไทยถิ่นหลายสำนวนยังสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับผู้ปกครอง โดยประชาชนจะยกย่องผู้ปกครอง และคิดว่าผู้ปกครองมีอำนาจมาก รวมทั้งยกย่องผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจอีกด้วย ซึ่งแนวคิดเหล่านี้คงดำรงอยู่ในสังคมไทยและเป็นเหตุให้สำนวนดังกล่าวยังสามารถสื่อความหมายให้เข้าใจได้ในปัจจุบัน ตัวอย่าง

การยกย่องผู้มีอำนาจการปกครอง เช่น

กินบ้านกินเมือง (สำนวนถิ่นกลาง)	'เป็นเจ้าของ'
กินบ้านนั่งเมือง (สำนวนถิ่นอีสาน)	'การบริหารปกครองสมัยก่อน, ปัจจุบันหมายถึง ถึงโงบ้านโงเมือง'
ฟ้าสูงแผ่นดินต่ำ (สำนวนถิ่นอีสาน)	'การแบ่งชนชั้น, ฐานะแตกต่างกัน'
พ่ายศึกอย่าหนีจากเจ้า กลับเข้าอย่าหนีเสียเมือง (สำนวนถิ่นเหนือ)	'ถึงคราวคับขันต้องเชื่อผู้นำ'
ย่าผีเด้า ย่าเจ้าฮีน (สำนวนถิ่นอีสาน)	'ย่าเกรงผู้มีอำนาจบารมีก็จะไม่เดือดร้อน'
อย่าดูหมิ่นเจ้า อย่าเล่าขวัญนาย (สำนวนถิ่นใต้)	'อย่าดูหมิ่นหรือนินทานาย'
ตามหลังนายหมาไม่ขบ (สำนวนถิ่นใต้)	'ทำตามที่ใหญ่แะนะนำหรือทำตามที่เจ้านาย สั่ง'
ลูกเจ้าเหง้าขุน (สำนวนถิ่นกลาง)	'ลูกคนมีบารมี มีอำนาจ'
ลูกท่านหลานเธอ (สำนวนถิ่นกลาง)	'ลูกคนมีบารมี มีอำนาจ'
ลูกจ้าวนายท่าน (สำนวนถิ่นใต้)	'ลูกคนมีบารมี มีอำนาจ'

การยกย่องอำนาจทางเศรษฐกิจ เช่น

มีเงินนับว่าน้อง มีทองนับว่าพี่ (สำนวนถิ่นกลาง) 'มั่งมีเงินทองใครก็อยากเป็นญาติ'
มีเงินเห็นเงินน้อง มีทองเห็นเงินพี่ (สำนวนถิ่นอีสาน) 'มีเงินทองใครก็อยากเป็นญาติ'

จะเห็นว่าสำนวนภาษาไทยถิ่นที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันนั้นสามารถแสดงให้เห็นลักษณะสำนวนไทยอย่างหนึ่ง กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นสำนวนไทยถิ่นใดมักจะสะท้อนลักษณะสังคมไทยที่เป็นสังคมเกษตรกรรม สัมพันธ์กับสถาบันครอบครัวที่มีความเคารพความอาวุโส เคารพยกย่องผู้มีอำนาจปกครองและอำนาจทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ก็ไม่ทิ้งความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อน อย่างไรก็ตามประเทศไทยมีลักษณะทางพื้นที่และวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างกันไปในแต่ละภาค สำนวนภาษาไทยถิ่นบางสำนวนก็ย่อมมีความแตกต่างกันไปด้วย

สำนวนภาษาไทยถิ่นที่ใช้แตกต่างกัน

สำนวนภาษาไทยถิ่นที่ใช้แตกต่างกันบางส่วนสามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะที่แตกต่างกันของสภาพสังคมไทยที่อยู่ท้องถิ่นในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน หรือภาคใต้ ที่มีความแตกต่างกันทั้งสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายมีอิทธิพลให้เกิดสำนวนบางสำนวนที่แตกต่างกันและสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปตามภูมิภาคหลายประการ ดังนี้

๑. สำนวนภาษาไทยถิ่น: ความหลากหลายทางพื้นที่

ประเทศไทยตั้งอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีนซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับหลายประเทศ ภาคใต้มีลักษณะเป็นแหลมยื่นไปในทะเล ทิศตะวันตกติดกับมหาสมุทรอินเดีย และส่วนทางทิศตะวันออกติดกับมหาสมุทรแปซิฟิก อีกทั้งในแต่ละภาคยังมีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศแตกต่างกันบ้างไม่มากนัก จึงทำให้ลักษณะของประชากร วิถีชีวิตและวัฒนธรรมบางอย่างแตกต่างกัน อันเป็นผลให้สำนวนภาษาไทยถิ่นหลายสำนวนแตกต่างกันไปด้วย

๑.๑ สำนวนภาษาไทยถิ่นที่ใช้แตกต่างกันที่สะท้อนสภาพภูมิประเทศ

ประเทศไทยประกอบด้วยที่ราบภาคกลาง ซึ่งบางแห่งเป็นที่ราบดินตะกอน จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการเพาะปลูก ที่ราบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นที่ราบสูง ภาคใต้มีลักษณะเป็นที่ราบชายฝั่งแคบ ๆ สลับกับทิวเขา ส่วนที่เป็นภูเขาจะอยู่บริเวณภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ ต่อเนื่องไปทางด้านตะวันตกเป็นแนวยาวกั้นพรมแดนไทยกับพม่า ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือจะมีทิวเขาเป็นขอบกั้นระหว่างภาคกลาง และเป็นพรมแดนกั้นระหว่างไทยกับกัมพูชา ทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะเป็นที่ราบรูปแอ่งกระทะ

ลำน้ำสายสำคัญของประเทศมีกระจายไปทุกภาค ดังเช่นในภาคเหนือก็มีแม่น้ำปาย แม่น้ำกก แม่น้ำอิง วัง ยม น่าน ฯลฯ โดยเฉพาะภาคกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเกิดจากแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ในภาคเหนือรวมเป็นสายเลื้อยใหญ่ของคนไทยไหลผ่านที่ราบลุ่มภาคกลาง รวมทั้งแม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำบางปะกง เป็นต้น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีแม่น้ำมูล แม่น้ำชี และแม่น้ำสงคราม ฯลฯ ส่วนในภาคใต้ก็มีแม่น้ำชุมพร แม่น้ำตาปี แม่น้ำปัตตานี แม่น้ำโก-ลก ฯลฯ ทั้งยังขนานด้วยทะเลอันดามันทางทิศตะวันตกและทะเลจีนใต้ทางทิศตะวันออก

จากลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวทำให้เกิดความหลากหลายของสำนวนภาษาไทยถิ่นซึ่งแต่ละถิ่นก็จะใช้สำนวนเฉพาะถิ่นที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พูดเป็นชาวเล (สำนวนถิ่นใต้)

‘พูดภาษาไทยกลางโดยออกสำเนียงใต้’

จะเห็นได้ว่าสำนวนนี้เกิดจากการที่ภาคใต้มีภูมิประเทศติดกับทะเลทั้งทางด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออก และภาษาไทยถิ่นใต้จะมีระบบเสียงสระ พยัญชนะและวรรณยุกต์ที่แตกต่างจากภาษาไทยถิ่นอื่นมาก จึงเปรียบเทียบกับคนที่พูดภาษาไทยแล้วออกสำเนียงเป็นถิ่นใต้ว่า “พูดเป็นชาวเล” เป็นการกล่าวล้อคนใต้ที่พูดภาษาไทยมาตรฐานเพี้ยนเป็นสำเนียงใต้ หรือพูดภาษาไทยถิ่นกลางแต่ใช้สำนวนถิ่นใต้ ส่วนคนที่พูดภาษาไทยมาตรฐานจะใช้สำนวนเปรียบว่า “หลงข้าหลวง” เพราะในสมัยก่อนคนที่พูดภาษาไทยถิ่นกลางจะเป็นพวกขุนนางที่ทางราชการส่งจากส่วนกลางมาปกครองภาคใต้

นอกจากนี้ในภาคใต้มีทะเลสาบขนาดใหญ่คือทะเลสาบสงขลาซึ่งกินอาณาบริเวณใน ๓ จังหวัด คือ พัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มักพบปลาสลาดมาก เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำนิ่ง ปลาสลาดจะมีขนาดตัวเล็ก บาง คนบริเวณนั้นจึงใช้สำนวนว่า “พอมเหมือนปลาสลาดแห้ง” เปรียบเทียบกับคนที่มีรูปร่างพอม

อีกสำนวนที่เป็นสำนวนเฉพาะถิ่นที่แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของภูมิภาคได้ก็คือ “ลูกยุงลูกยงหล่นห่างไกลต้น” (สำนวนถิ่นใต้) หมายความว่า ‘ลูกย่อมมีนิสัยไม่ต่างจากพ่อแม่’ ที่คนภาคใต้ใช้สำนวนนี้แทนที่จะใช้ “ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น” เหมือนสำนวนถิ่นกลาง เพราะภาคใต้ตั้งแต่อดีตอาชีพสำคัญที่คนในท้องถิ่นทำกันมากอย่างหนึ่งคือการปลูกยางพาราซึ่งเป็นสินค้าทางการเกษตรที่เป็นสินค้าส่งออกสำคัญของประเทศไทย

สำหรับการทำมาหากินของคนถิ่นใต้นั้นก็มีหลากหลาย เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่ถูกขนาบด้วยทะเลทั้งสองข้างและมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ทั้งภูเขา หิน แร่ นอกจากจะมีการทำสวนยางมากมายดังได้กล่าวข้างต้นแล้วยังมีอาชีพอื่น เช่น การทำสวนมะพร้าว การทำเหมืองแร่และการทำประมง จึงทำให้เกิดสำนวนที่แสดงอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่น เช่น

โงเหมือนอู้งเหมือนแร่ (สำนวนถิ่นใต้)	‘วางตัวโง่ฮวดเหมือนคนร่ำรวย’
สวนเหมือนสังกะหรีปากเหมือง (สำนวนถิ่นใต้)	‘ชอบยุ่งไปหมด’
พร้าวก็ออกลูกเป็นพร้าว (สำนวนถิ่นใต้)	‘เผ่าพันธุ์เป็นเช่นไร ลูกผลก็เป็นเช่นนั้น’
โพงพางแตก (สำนวนถิ่นใต้)	‘คลอดลูก’

นอกจากนี้ลักษณะภูมิประเทศก็มีอิทธิพลที่ทำให้ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน คนในท้องถิ่นภาคใต้มีทะเลขนาบทั้งสองข้างจึงต้องเลือกการตั้งที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับสภาพดังกล่าว เช่น “น้ำเค็มขึ้นถึง” เป็นสำนวนที่แสดงให้เห็นว่าคนภาคใต้มักตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชายทะเลและแม่น้ำลำคลอง ดังนั้นการสร้างบ้านต้องยกเรือนสูงเพื่อป้องกันน้ำทะเลหนุนขึ้นถึง เป็นต้น

ส่วนทางภาคเหนือที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับที่ราบหุบเขาเป็นแนวยาวจากเหนือลงใต้อันเกิดจากการยกตัวของเปลือกโลก จึงทำให้เกิดสำนวนที่แสดงให้เห็นลักษณะภูมิประเทศของถิ่นนี้ เช่น

กิวูกิวอดอยผ้อหัน กิวูคนผ้อปหัน (สำนวนถิ่นเหนือ)	'ความคอดของภูเขามองเห็นชัดแต่จิตใจคนที่คอดเดียวเห็นได้ยาก'
จู้หมาหน้อยขึ้นคอย (สำนวนถิ่นเหนือ)	'หลอกใช้หรือเอาประโยชน์จากคนที่ด้อยกว่า'

นอกจากนี้แม่น้ำสายสำคัญของภาคเหนือสายหนึ่งก็คือแม่น้ำปิงที่มีต้นกำเนิดอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ในอุทยานแห่งชาติแม่ปิง ไหลผ่านจังหวัดลำพูน และรวมกับแม่น้ำวังที่จังหวัดตาก เป็นแม่น้ำใหญ่และสำคัญซึ่งมีแม่น้ำสาขามากถึง ๖ สาย จึงทำให้เกิดสำนวนภาษาถิ่นเหนือที่ว่า “เผื่อผู้คิง น้ำปิงป่อแห้ง” หมายถึง กว่าจะรู้สึกตัวก็ไม่ทันการณ์แล้ว เป็นต้น

๑.๒ สำนวนภาษาไทยถิ่นที่ใช้แตกต่างกันที่สะท้อนสภาพภูมิอากาศ

แม้ลักษณะภูมิอากาศของประเทศไทยจะจัดว่าเป็นแถบร้อน มี ๓ ฤดูด้วยกัน คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว แต่เนื่องจากแต่ละภูมิภาคมีภูมิประเทศที่แตกต่างกัน จึงเป็นผลให้ลักษณะภูมิอากาศแตกต่างกันไปด้วย กล่าวคือ ภาคเหนือมีลักษณะเป็นทิวเขาสลับที่ราบแคบ ๆ จะมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับแห้ง อากาศฤดูร้อนและฤดูหนาวจะแตกต่างกันมาก ฤดูฝนจะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางเป็นที่ราบลุ่มภูมิอากาศตลอดทั้งปีจึงไม่แตกต่างกันมากนัก ฤดูฝนจะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จึงทำให้มีฝนตกบ้าง แต่ไม่มากนักเพราะมีเทือกเขากั้นทั้งสามด้าน ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นที่ราบสูงแบบแอ่งกระทะ มีภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าสะวันนา อุณหภูมิแตกต่างกันมากระหว่างฤดูร้อนและฤดูหนาว ส่วนฤดูฝนจะมีฝนตกหากได้รับอิทธิพลจากพายุดีเปรสชัน สำหรับภาคใต้ที่อยู่ติดมหาสมุทรทั้งด้านทิศตะวันตกและทิศตะวันออกมีภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน จึงเป็นภาคที่มีฝนตกชุกเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม ลักษณะความแตกต่างของภูมิอากาศเช่นนี้จึงทำให้บางครั้งการใช้สำนวนจึงแตกต่างและแสดงให้เห็นลักษณะอากาศของแต่ละภาค เช่น สำนวนภาษาไทยถิ่นกลางใช้ “ซ้อควายหน้านา ซ้อผ้าหน้าตรุษ” แต่ในภาคอีสานในช่วงเดือนพศจิกายนถึงมกราคมจะมีอากาศหนาวมาก จึงใช้สำนวน “ซ้อควายหน้านา ซ้อผ้าหน้าหนาว”

นอกจากนี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบสูงแอ่งกระทะ หากฤดูฝนไม่ค่อยได้รับอิทธิพลจากพายุดีเปรสชันก็อาจจะเกิดความแห้งแล้ง จึงเป็นภูมิภาคที่ต้องเผชิญกับความแห้งแล้งมากที่สุด ส่วนภาคใต้มีฝนตกชุก ส่วนวนภาษาไทยถิ่นทั้งสองจึงสะท้อนให้เห็นลักษณะภูมิอากาศดังกล่าว เช่น

เขื่อนางแมว (สำนวนถิ่นอีสาน)	‘ทำพิธีขอหรืออ้อนวอน, ขอสิ่งที่ต้องการ’
ฝนพังกา ฟ้าภูเกิด (สำนวนถิ่นใต้)	‘อย่าเชื่อใจ’

๑.๓ สำนวนภาษาไทยถิ่นที่ใช้แตกต่างกันที่สะท้อนกลุ่มชาติพันธุ์ของประชากรในท้องถิ่น

ประชากรของประเทศไทยประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่ม เช่น กลุ่มชาวมอญ กลุ่มชาวจีน กลุ่มชาวมอญ กลุ่มชาวมุสลิม ฯลฯ จากปัจจัยเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทำให้สำนวนภาษาไทยถิ่นในแต่ละถิ่นมีความแตกต่างกัน ดังที่อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (๒๕๔๑, น.๗๗) กล่าวไว้ว่า “ความแตกต่างทางชาติพันธุ์อาจเกิดจากปัจจัยหนึ่งหรือหลายประการทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ เช่น ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี การรับประทานอาหาร และการแต่งกาย” ในทางตรงข้าม กลุ่มชาติพันธุ์ก็เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการแปรของภาษา ดังคำกล่าวที่ว่า

ชาติพันธุ์ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สัมพันธ์กับการแปรในภาษาใดภาษาหนึ่ง การแปรของภาษาตามชาติพันธุ์ปรากฏในทุกด้านของภาษา เช่น ระบบเสียง ไวยากรณ์ และคำศัพท์ กลุ่มที่มีชาติพันธุ์ต่างจากกลุ่มอื่น ๆ เรียกว่า กลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งบางครั้งมีผู้เรียกว่า กลุ่มเชื้อชาติ เป็นกลุ่มน้อยที่เข้าไปอยู่ในที่มีชนกลุ่มใหญ่อยู่ก่อนและมีภาษาที่มีอำนาจใช้อยู่ก่อนแล้ว การที่ชนกลุ่มน้อยต้องปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของกลุ่มใหญ่และเรียนรู้ภาษาที่เขาใช้ ทำให้เกิดการยืมลักษณะภาษาของตนเข้าไปในภาษาของกลุ่มใหญ่ ลักษณะเหล่านี้จึงกลายเป็นลักษณะบ่งบอกชาติพันธุ์ของตนไป (๒๕๔๑, น.๘๗)

ในภาคกลางมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ทั้งไทย มอญ มุสลิม จีน และชาติตะวันตก ทั้งที่เป็นชนชาติที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้มาตั้งแต่ในอดีต เช่น มอญ ฯลฯ และอพยพย้ายถิ่นมาโดยมีความสัมพันธ์ทางครอบครัว ทั้งที่มาอยู่ด้วยเหตุผลอื่น เช่น

การค้า การเผยแพร่ศาสนา เป็นต้น ส่วนวนภาษาไทยถิ่นกลางจึงสะท้อนให้เห็นกลุ่มคนเชื้อชาติต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น

เจ๊กตีนไฟ (สำนวนถิ่นกลาง)	‘ตื่นตกใจ อะอะอะไว้วาย’
มือฝรั่ง (สำนวนถิ่นกลาง)	‘เท้า เป็นสำนวนมาจากธรรมเนียมฝรั่งที่ใช้เท้าแทนมือได้’
ฝรั่งกังไส (สำนวนถิ่นกลาง)	‘จีนที่นิยมทำตัวเลียนแบบฝรั่ง’
ฝรั่งบางเสาธง ^๒ (สำนวนถิ่นกลาง)	‘คนไทยที่ชอบทำตัวแบบฝรั่ง’
มอญขาว ลาวใหญ่ ไทเล็ก เจ๊กดำ (สำนวนถิ่นกลาง)	‘ลักษณะมีคหกรรมชาติไม่เข้ากับไม่น่าเชื่อถือ’

ส่วนผู้คนในภาคใต้มีหลายเชื้อชาติที่ผสมผสานกลมกลืนกัน แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและมีความสัมพันธ์ตามวิถีชีวิต ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีระบุว่ามีทั้งชนเผ่าชาวปกา เช่น ชาไก เขม็ง ชนชาวน้ำ นอกจากนี้ก็มีชาติที่ติดต่อกับชายกับชาวพื้นเมืองในบริเวณนี้ เช่น อินเดีย มุสลิม จีน กลุ่มคนเหล่านี้ได้พัฒนามาเป็นคนใต้ที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ระดับชนกลุ่มย่อยหรือชนกลุ่มน้อยที่เข้ามาอยู่ในสังคมของคนกลุ่มใหญ่ที่ใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ ส่วนวนภาษาถิ่นใต้สะท้อนให้เห็นลักษณะดังกล่าว เช่น

หยั่งเหมือนหนังสือชะ (สำนวนถิ่นใต้)	‘ยุ่งเหยิง, ไม่เป็นระเบียบ’
หยั่งเหมือนหนังสือจีน (สำนวนถิ่นใต้)	‘ยุ่งเหยิง, ไม่เป็นระเบียบ’

นอกจากนี้ในบางถิ่นของภาคใต้ก็มีสำนวนเฉพาะถิ่นที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชน หรือชุมชนใกล้เคียง ตัวอย่างเช่น

^๒ เป็นฝรั่งซึ่งเป็นผลไม้ที่มีชื่อว่าเป็นพันธุ์ที่ปลูกในอำเภอบางเสาธง จังหวัดธนบุรี แต่นำมาใช้เป็นสำนวนเปรียบเทียบกับคนไทยที่ชอบทำตัวเลียนแบบคนชาติตะวันตก ส่วนนวนนี้ปรากฏในพระราชนิพนธ์ไกลบ้านด้วย (กาญจนาศพนันท์, ๒๕๑๔, น.๑๘)

ร้ายเหมือนคนบ้านดอน (สำนวนถิ่นใต้)

'คนเกรมมาก, อันธพาล'

สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนท้องถิ่นเดียวกันเนื่องจากบ้านดอน ตำบลเทพกษัตรี อำเภอถลาง แต่เดิมร่ำลือว่ามีคนที่ชอบทำตัวอันธพาลมาก จึงเป็นที่มาของสำนวนเปรียบเทียบคนเกรหรือคนที่ชอบทำตัวเป็นอันธพาลเหมือนคนบ้านดอน

ดีเหมือนพลุบางกล้า หมากู่เภา (สำนวนถิ่นใต้)

'ของที่เขามาฝาก คุณภาพดี'

คนในจังหวัดสงขลาและบริเวณใกล้เคียงจะทราบว่ไบพลุในอำเภอบางกล้า และหมากู่เภา อำเภอบางใหญ่ ในจังหวัดสงขลามีคุณภาพดี จึงให้เป็นสำนวนเปรียบเทียบกับของฝากที่มีคุณภาพดี

๒. สำนวนภาษาไทยถิ่น: ความหลากหลายทางวัฒนธรรม

แม้ประเทศไทยจะเป็นประเทศซึ่งมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์อยู่มากมาย บางอย่างก็เกี่ยวเนื่องวิถีชีวิต บางอย่างก็เกี่ยวเนื่องกับศาสนา บางอย่างก็เกี่ยวเนื่องกับศิลปะ เช่น การเคารพผู้ใหญ่ การกิน การแต่งกาย การแสดง การละเล่น เป็นต้น อย่างไรก็ตามในแต่ละภูมิภาคก็มีการผสมผสานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายและแตกต่างกัน จึงมีผลให้สำนวนภาษาไทยถิ่นสะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มเหล่านั้น ในแต่ละถิ่นจึงมีสำนวนเฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันไป เช่น

ดีต่อดีเซ้ง (สำนวนถิ่นใต้)

'แต่งงาน'

สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นประเพณีแต่งงานของชาวจีนในจังหวัดภูเก็ตที่มีเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง คือ ขบวนแห่เจ้าบ่าวเจ้าสาวที่จะไปกราบไหว้ญาติผู้ใหญ่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอพระจะมีวงมโหรีร่วมประโคมไปในขบวน วงมโหรีในท้องถิ่นเรียกดีต่อดีเซ้ง ซึ่งจะมีเครื่องดนตรี คือ กลอง ปี่ ฉาบจีน เวลาเล่นจะได้ยินเสียง ดีต่อดีเซ้ง เสียงนี้จึงเป็นคำที่เป็นสัญลักษณ์ของการแต่งงานของลูกหลานชาวจีนในภูเก็ต

กินแพะ (จำนวนถิ่นได้)

'กินเลี้ยงแต่งงาน'

จำนวนข้างต้นแสดงให้เห็นประเพณีแต่งงานของชาวมุสลิมที่ทำอาหารจากเนื้อแพะใช้เลี้ยงคนที่มาร่วมพิธีแต่งงาน เนื่องจากชาวมุสลิมจะไม่รับประทานเนื้อหมู จึงใช้เนื้อแพะประกอบอาหาร และนำมาใช้เป็นจำนวนที่ใช้กับการแต่งงานของชาวมุสลิมในภาคใต้

เห็้อออกเหมือนหาบตีจ้าง (จำนวนถิ่นได้)

'เหน้อยมาก, เห็้อออกมาก'

จำนวนนี้สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีงานศพของชาวไทยเชื้อสายจีนในภาคใต้ ที่นิยมฝังที่สุสาน การนำไปสุสานจะใช้วิธีหามโลงศพ หากเจ้าของงานไม่ค่อยมีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงมาช่วยหามศพ ก็จำเป็นต้องไปจ้างคนมาช่วยหาม

คนถิ่นได้ส่วนใหญ่จะนิยมรับประทานอาหารรสจัด โดยเฉพาะรสเผ็ด และนิยมรับประทานผักที่มีรสฝาด เช่น สะตอ ลูกเนียง ฯลฯ นอกจากนี้จะนิยมรับประทานผักอื่นเป็นเครื่องเคียงที่ช่วยกลบรสเผ็ดร้อนได้ ตัวอย่างเช่น ข้าวย่ำที่มีผักหลายชนิดเป็นส่วนประกอบ ตัวอย่างจำนวนที่สะท้อนวัฒนธรรมการกิน เช่น

ยุ่งเหมือนหมวดข้าวย่ำ (จำนวนถิ่นได้)

'ยุ่งมาก, ไม่เป็นระเบียบ'

ในภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ ก็มีจำนวนที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการกินเช่นกัน ตัวอย่างจำนวนภาษาไทยถิ่นเหนือที่มีชื่ออาหารประเภทหนึ่ง คือ ยำเตา หรือ ตำเตา ที่มีสาหร่ายน้ำจืดชนิดหนึ่งมักขึ้นตามทุ่งนาเป็นเครื่องปรุงหลัก และน้ำพริกน้ำปูซึ่งเป็นน้ำพริกลักษณะข้น ใช้พริกชี้หนูหรือพริกหนุ่มตำ ซึ่งปรากฏในจำนวนต่อไปนี้

ชี้ขี้บ่หล้ม มักยำเตา คนบ่เลาจ้างกันจี้ (จำนวนถิ่นเหนือ) 'สถานการณ์บีบรัดมักทำผิด ๆ ถูก ๆ'

กินน้ำพริกปูตำ บ่ลำดั่งเก่า (จำนวนถิ่นเหนือ)

'คนที่แกล้งลิมอดีต'

ในเรื่องเกี่ยวกับประเพณีที่สะท้อนความเชื่อต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น
สำนวนเฉพาะถิ่นหลายสำนวนก็แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ในด้านนี้ ตัวอย่างเช่น

เกิดไม่ตั้งราด (สำนวนถิ่นใต้)

‘เป็นคนไม่รู้จกที่ต่ำที่สูง’

ประเพณีการเกิดในท้องถิ่นใต้จะมีการตั้งราดเพื่อบอกกล่าววิญญาณของ
บรรพบุรุษให้ได้รับรู้และช่วยให้การคลอดเป็นอย่างไรปลอดภัยและง่ายตาย ทั้งนี้ราดมี
๓ ราด คือ ราดพ่อ ราดแม่ และราดหมอต้าแย เด็กที่เกิดโดยไม่ตั้งราดเชื่อว่าจะเป็น
เด็กไม่ปกติ ไม่สมประกอบ ทะเลี่ง

ในภาคเหนือก็มีวัฒนธรรมประเพณีประจำถิ่นที่แตกต่างจากภาคอื่นมากมาย
ไม่ว่าจะเป็น ประเพณีปอยหลวง ประเพณีปอยสา่งลอง ประเพณีนับพระเล่นเพลง
ประเพณีตานก๋วยสลาก ฯลฯ ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีของภาคเหนือได้สะท้อนให้เห็น
ในสำนวน เช่น

สูงอย่างกังตุง (สำนวนถิ่นเหนือ)

‘สูงมาก’

ในตัวอย่าง “ตุง” เป็นภาษาไทยถิ่นเหนือ หมายถึง ‘ธง’ คนถิ่นเหนือใช้ตุง
ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น เป็นเครื่องบูชาเทวดาหรือภูตผีในพิธีสะเดาะเคราะห์
เป็นเครื่องบูชาสักการะพระพุทธรเจ้า เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ตนเองและผู้ล่วงลับ
 เป็นต้น

นอกจากนี้ การละเล่นบางอย่างก็อาจมีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม
และวิถีชีวิต ดังนั้นจึงทำให้เกิดสำนวนถิ่นที่แตกต่างกันไปด้วย ตัวอย่างเช่น

เสียมเขาควยให้ชนกัน (สำนวนถิ่นใต้)

‘ยุ่งให้ทะเลาะกัน’

สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นการละเล่นที่เป็นกีฬาชนิดหนึ่งของชาวใต้ คือการชนวัว
หรือชนควาย ซึ่งต้องใช้วัวหรือควายที่มีลักษณะที่แข็งแรง สู้คู่ต่อสู้ได้ และการชนควาย
จะต้องเสียมเขาควยให้แหลมเพื่อสามารถทิ่มแทงควายคู่ต่อสู้ให้บาดเจ็บได้

อย่าเอาฤกษ์ไว้ได้แพง (สำนวนถิ่นใต้)

‘อย่าลบลู่ครูบาอาจารย์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์’

สำนวนภาษาไทยถิ่นใต้แสดงให้เห็นถึงการละเล่นหนังตะลุงซึ่งเป็นการแสดงในภาคใต้ ว่าเชื่อว่าตัวละครฤกษ์เป็นตัวละครสำคัญ เป็นครูบาอาจารย์ที่สักการะของ คนทั่วไป ฉะนั้นเวลาเก็บต้องเก็บในที่สูงเพื่อไม่เป็นการลบลู่ ทั้งนี้จะเห็นว่าในสำนวน กล่าวถึงไม่ให้นำหนังตะลุงฤกษ์ไว้ได้แพงซึ่งเป็นที่เก็บตัวหนังตะลุง เพราะเป็นการกระทำที่ไม่ยกย่อง

ศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของภาคใต้ก็คือการแสดงโนรา ที่มีลักษณะการแต่งหน้า การแต่งกาย และท่าทางการร่ายรำที่เป็นลักษณะเด่นที่แตกต่าง จากศิลปะการร่ายรำของภาคอื่น ๆ ทั้งนี้มีสำนวนถิ่นใต้ที่สะท้อนถึงศิลปะการแสดง ชนิดนี้ ตัวอย่างเช่น

ทำหน้าเหมือนโนราโรงแพ (สำนวนถิ่นใต้)

‘หน้าตาเศร้าสร้อย, หน้าตาไม่สบาย’.

สำนวนนี้มักใช้เปรียบเทียบสีหน้าท่าทางของคนที่เหนื่อยหน่ายท้อแท้ว่า เหมือนการแสดงโนราที่ประชันกันแล้วพ่ายแพ้ในราคะอื่นจึงมีสีหน้าท่าทางที่เหนื่อย หน่าย เศร้าสร้อย

สำนวนภาษาไทยถิ่นอื่น ๆ บางสำนวนก็มีการสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของ ภาคนั้นเช่นกัน ตัวอย่างเช่น

หมากโปงกลางบ่มต่าง (สำนวนถิ่นอีสาน)

‘ความไม่เหมาะสม’

โปงกลางเป็นเครื่องดนตรีที่นิยมของชาวอีสาน เป็นเครื่องดนตรีประเภทเคาะ ลักษณะคล้ายระนาด อาจใช้บรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีชนิดอื่น เช่น พิณ แคน กลอง ฯลฯ สำนวนนี้สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมทางด้านดนตรีของคนท้องถิ่นอีสาน

จะเห็นได้ว่าสำนวนภาษาไทยถิ่นที่แตกต่างกันนี้สะท้อนให้เห็นความแตกต่าง ของสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความแตกต่างกันของกลุ่ม ประชากรรวมถึงวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ในทางกลับกันดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ว่าการศึกษาสำนวนภาษาไทยถิ่นก็ยังแสดงให้เห็นลักษณะร่วมกันของสังคมไทยจากการศึกษาสำนวนที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน กล่าวคือสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ในทางด้านสังคมต้องพึ่งพิงผู้อาวุโส ผู้มีอำนาจทางปกครองและผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ส่วนในทางด้านจิตใจนั้นส่วนใหญ่จะพึ่งพิงความเชื่อทางศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

นอกจากการศึกษาสำนวนภาษาไทยถิ่นแล้ว หากได้ศึกษาเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาไทยถิ่น เช่น คำศัพท์ในหมวดคำต่าง ๆ ของภาษาไทยถิ่น คำที่ใช้เรียกชื่อบ้านนามเมือง บทกล่อมเด็กในแต่ละถิ่น หรือนิทานท้องถิ่น ฯลฯ อาจทำให้เห็นอัตลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นที่สะท้อนออกมาจากมุมมองของภาษาถิ่นและวรรณกรรมท้องถิ่นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อันอาจทำให้เข้าใจแนวคิด วิถีชีวิต และการประพฤติปฏิบัติของคนในแต่ละท้องถิ่นที่อยู่ในประเทศไทย เพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันของคนในสังคมไทยยิ่งขึ้นต่อไปอีกด้วย

บรรณานุกรม

- กรณีการ์ วิลเกษม. (๒๕๕๕). *ภาษาไทยถิ่นเหนือ* (พิมพ์ครั้งที่ ๓). มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะโบราณคดี ภาควิชาภาษาตะวันออก.
- กาญจนาคนพันธุ์. (๒๕๑๓). *สำนวนไทย*. ธนบุรี: บุรินทร์การพิมพ์.
- กาญจนาคนพันธุ์. (๒๕๑๔). *สำนวนไทย ชุดที่ ๒*. ธนบุรี: บุรินทร์การพิมพ์.
- ไซลิริ ปราโมช ณ อยุธยา. (๒๕๓๗). *การเปลี่ยนแปลงด้วยคำและความหมายของสำนวนไทย* (พิมพ์ครั้งที่ ๔). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณาจารย์ภาควิชาภาษาศาสตร์. (๒๕๒๙). *ภูมิศาสตร์ประเทศไทย*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เศียรรัตน์ ฤทธิเดช. (๒๕๔๐). *ถ้อยคำที่ใช้เป็นสำนวนภาษาไทยถิ่นใต้ ตำบลตะเคียน อำเภอรอบใน จังหวัดสงขลา*. ปรินญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- จรัญ จันทลักษณ์ และผกาพรรณ สกุลมัน. (๒๕๕๐). *ภูมิปัญญาชาวบ้านและสำนวนไทยจากไร่ นา นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*.
- ฉันท ทองช่วย. (๒๕๓๖). *ภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- دنพหล ไชยสินธุ์. (๒๕๔๒). *รายงานการวิจัยเรื่อง สำนวนอีสาน: การศึกษาเชิงวัฒนธรรม*. เลข: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- นุชธิดา ออฟลอยทอง. (๒๕๕๑). *ลักษณะคำศัพท์สำนวนไทยที่ปรากฏไว้ในปัจจุบัน: กรณีศึกษาการดำรงอยู่ของภาษาที่สะท้อนสภาพสังคมวัฒนธรรม*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยนเรศวร สาขาวิชาภาษาศาสตร์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์. (๒๕๔๓). *ภาษิตคำเมืองเหนือ* (พิมพ์ครั้งที่ ๒). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก.
- บุญลือ สุวรรณเพชร. (๒๕๓๘). *อธิบายสำนวน สุภาษิต และคำพังเพยไทย*. กรุงเทพฯ: พีพริ้งดั่งกฤษ. *พวงผกา หลีกเมือง*. (๒๕๕๒). *การวิเคราะห์สำนวนโวหารเชิงมโนทัศน์ในตำนานล้านนา*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บัณฑิตวิทยาลัย.
- พิณทิพย์ ทวยเจริญ. (๒๕๔๗). *ภาพรวมของการศึกษาสันตศาสตร์และภาษาศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ ๓ ปรับปรุงใหม่). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๒๕). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕*. กรุงเทพฯ: บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๒). *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่น ภาคใต้ เรื่อง สุภาษิตร้อยแปด*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วรรณ บัวเกิด. (๒๕๒๙). *การใช้สำนวนในงานเขียน ภาษาไทย ๖ (การเขียนสำหรับครู)*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศึกษาศาสตร์.
- วรรณี พุทธาวุฒิไกร. (๒๕๔๙). *ภูมิศาสตร์ประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- วณิชฐา ดาราสุรย์. (๒๕๔๕). *การศึกษาสำนวนชาวใต้เชิงภาษาและสังคม*. ปรินญาติลปศาสตร-
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิชาไทยศึกษา.
- วิลาวัลย์ ปานทอง, กรรณิการ์ รักษา, วรวรรณ ศรียากัย และคนอื่นๆ. (๒๕๔๙). *รายงานการวิจัย
เรื่องภาษาและวัฒนธรรมไทยทรงดำ*. มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์.
- สวาท เสราณรงค์. (๒๕๑๒). *ภูมิศาสตร์ประเทศไทย*. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์.
- สุจริต เพียรชอบ. (๒๕๓๙). *ศิลปะการใช้ภาษา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (๒๕๔๑). *ภาษาศาสตร์สังคมไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (๒๕๔๒). *ภาษาในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัครา บุญทิพย์. (๒๕๓๕). *ภาษาถิ่นใต้*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาควิชาภาษาไทยและภาษา
ตะวันออก.